

בטחון בהקב"ה.

[שיחה לפרשת ויצא – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" – שיחה 2.
הבהרה. השיחה שלפניך נערכה מחדש ע"י אחד מתלמידי, ובהסכמת הרב – אך טרם עברה הגהה ע"י]

"מעשי-אבות, סימן לבנים" – עלינו ללמוד פרקי התנהגות ממה שאנו קוראים בתורה אודות אבותינו. כאשר יעקב עזב את בית הוריו ואלפיז בן עשיו רדף אחריו שדד ממנו את כל רכושו, "חזר ואמר, מה אנא מוֹבֵד סְבִירי מן בריי? חס ושלום! לית אנא מוֹבִיד סְבִירי מן בריי! (=האם אאָבֵד בטחוני מן בוראי? לא!) אלא עזרי מעם ה'... אל יתן למוט רגלך... ה' שומרך מכל רע" (מדרש ב"ר סח).

לפי גישה זו, נוכל לעמוד על כמה וכמה דברים תמוהים.

א. מניין שְׁאָב יעקב-אבינו בהיותו בן 77 את הכוחות הגופניים לְגוֹל את האבן מעל גבי הבאר (דבר הנעשה ע"י קבוצת רועים), וגם זאת "כמעביר פקק מן צלוחית" (רש"י, כט, פ).

ב. אם יעקב כבר היה מקיים מצוות כבוד אב ואם, והלך לארס כדי לשאת אשה, מדוע הפסיק בכך שלמד 14 שנה בבית שֵׁם ועבר (מגילה יז)?

ג. שאלה נוספת, כאשר לבן שאל אותו "הגידה לי מה משכורתך", מדוע בחר בתקופה כה ארוכה (7 שנים). וכי לזה נקרא "ימים אחדים" שהזכירה אמו (כז, מד)?

ד. הרי אמו בפירוש אמרה: "עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו, ושלחתי ולקחתיך משם" (כז, מה) אבל אנו יודעים שמעולם לא עזב עשיו את שנאתו ליעקב (כדברי רש"י על לג, ד, ומה שנכמרו אז רחמיו היה רק לשעה קלה בלבד). ומפורש ברמב"ם ש"עכו"ם ערלי-לב, עֶבְרָתָן שְׁמָרָה נצח" (ע"פ עמוס א, יא – היינו עברתן שיש להן עלינו היא נצחית ולא יסירוה לעולם) [הלי תשובה, ב/י]. ומאחר שכך הוא, מדוע חזר לא"י והסתכן?

תשובה לשאלה א,ב.

עלינו לדעת כי בטחון בהקב"ה אינו סתם "עצה טובה" למען בריאות-הנפש והרגעתה. אלא הבטחון בהקב"ה הוא **ציווי ראשוני במעלה** הפועלת פעולות ממשיות.

(כדברי הגר"א בתחילת "אדרת אליהו": תיבת "בראשית" היא ר"ת של ששת עקרונות היהדות: בטחון, רצון, אהבה, שתיקה, יראה, תורה. יש לשים לב ש"בטחון" הוא הראשון לכולם).

וכן דברי "חובות הלבבות" (תחילת שער הבטחון): "מה שצריך יותר מכל הדברים, לעובד לה', הוא הבטחון עליו". וכ"כ הגר"א על ספר משלי (כב, יט; ל, ה). כי על ידי שינון והתבוננות בעקרונות הבטחון, האמונה בה' נעשית צלולה וברורה, ואין האדם עובד שוב "בשיתוף" - כלומר, לסמוך ג"כ על זרוע בשר ודם ("חובות הלבבות", שם). חייב האדם להשתחרר מן תלותו במוחשיות, ממה שהוא מבחין בחמשת חושי. חייב האדם לצאת אל המרחב, להבין בשכל טהור שהכל-בכל-מכל מתרחש בעולם כגזירה מן שמים. ואין לך שום תחום שהוא בשליטת האדם עצמו כי אם בחירתו החופשית לעשות טוב או רע ("הכל בידי שמים, חוץ מן יראת שמים" - ברכות לג:). והרי נגזר על האדם עוד בטרם נולד אם יהיה עשיר או עני, גבור או חלש, חכם או טפש. אך ורק "צדיק או רשע" אין גוזרים עליו (נדה טו:). 'אמונה' זו אינה בפה בלבד, אלא חייבים להשתכנע כך גם בלב ובתודעה. ומי משיג כל זאת, כבר אין לבו נוקפו ואיננו "עצבני". (עיין היטב ב"חובות הלבבות", שער בטחון, פרקים ב-ג).

לכן, כאשר ידע יעקב בבירור כי "מה' אשה לאיש" (מו"ק יח:), היה לו כח להמתין באיפוק עד יגיע העת. מכיון שידע כי רחל תהיה זוגתו (כי פגש אותה ליד הבאר (שמו"ר א' על "וישב על הבאר", זהר א/קנב), וראה שהיא רק בת חמש שנים (רבונו בחיי, על בראשית כט, טו) נאלץ להמתין עוד שבע שנים עד שתתבגר ותהיה ראויה לנישואין.

נוסף על כך היתה לו הסבלנות להמתין עוד ארבע עשרה שנה בבית המדרש, כי ידע כי לפני ההתמודדות עם טומאת חוץ לארץ, לפני ההתנגשויות- המוסריות עם לבן-הארמי (= אותיות הרמא"י), הוא זקוק לחישול-נפש ולהתחזקות פנימית.

ובזה מבואר איך נגש יעקב לגול את האבן. כי הרי לא נגש לצרכו-הוא, כי אם לקיים מצווה של גמילות-חסדים. וכאשר האדם מתמלא עוז על ידי כח-רוחני, גופו מתחזק בכח עליון. ולכן אע"פ שהעוסק בתורה, גופו תש (סנהדרין כו:) - זהו רק בעסקי חומריותו (עייני על כך מהר"ל על אבות, פ"ו "עצה ותושיה", דף רפד, וכן של"ה, סוף מסכת שבועות, דף קצח). אבל הדבֵק בה' ע"י הרעיון של "לית אתר פנוי מיניה", רוח עליון נושבת בו לפעול במרץ ובגבורה (ראה "מורה נבוכים", ב/ תחילת פרק מ"ה). בכח זה רץ אברהם להלחם נגד 4 מלכים אדירים, בסיוע 318 איש בלבד.

תשובה לשאלה ד.

והנה שאלנו מניין ידע יעקב שהגיע זמן לחזור לא"י - והרי עדיין עשיו כועס עליו. הנה ניסה לנשך את יעקב בצוארו, למרות שנראה מבחוץ כאילו מנשק, (בראשית לג, ד, רש"י). גם חז"ל לכאורה הקשו שאלה זו (ב"ר סוף סז), ואמרו: "עד אשר תשוב חמת אחיך, אמו בצדקתה (!) אמרה כן, והוא לא כן עשה, אלא "ויוטרף לעד אפו ועברתו שְׁמֶרָה נצח" (עמוס א, יא).

(יש להוסיף כאן ביאור על שלושת הדרגות שהצדקת הזכירה (כו, מד-מה) - "עד ישוב חמת אחיך, עד ישוב אף אחיך, ושכח את אשר עשית". המלבי"ם כותב, כי "חמה" - היא עזה ופנימית, "אף" - היא חיצונית בלבד ופחותה. והיא קיוותה שה"חמה" תתמתן עם הזמן ותגיע ל"אף" ואח"כ אפילו "ושכח").

ומוסיף שם ב"ידי משה" (נדפס על הדף במד"ר): "כמים הפנים לפנים, כן לב האדם לאדם" (משלי כז, יט) - כאשר יראה יעקב שהשנאה הלכה מלבו, ידע כי כן הלכה מן לב עשיו. ופירוש זה הוא תמוה, כי מאן יימר שהיה ליעקב שנאה בלבו על עשיו? אבל נ"ל כי רש"י תירץ תירוץ אחר. "ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף, ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי" (ל, כה) פירש"י: משנולד שטנו של עשיו... משנולד יוסף, פָּטַח (!) יעקב בהקב"ה ורצה לשוב". כלומר בכח הבטחון בה' (עליו דברנו בתחילת עיונו זה), זלזל בכל פחד מן הצורך. ובזה לכאורה רש"י דוחה דברי רבי משה הדרשן (מובא ברש"י על לה, ח) כי רבקה שלחה את דבורה כדי להחזיר יעקב הביתה. כי הרי שש שנים לפני יציאתו בפועל כבר בקש יעקב לשוב לא"י, והשתהה בגלל צאנו ורכושו, אך לא שהמתין לבואה של דבורה!

וכבר הסביר הנצי"ב שבתחילה (במעמד הסנה) אמר ה' למשה "כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך" (שמות ד, יט) אבל לא נאמר למשה לקחת את אשתו ובניו אתו מצרימה. וכאשר נתחזק משה בבטחון והחליט לקחת אותם אתו מצרימה (ד, ט), אז ה' הוסיף לו שכר לחזק את לבו במאמר נפרד הכולל חמשה פסוקים ("העמק דבר" שם על ד, כג) - מה שלא הוגד לו בהתחלה.

וזהו שקבעו לנו חז"ל וחינכו: "מי את ותראי מאנוש ימות" (ישעיה נא, יב), שמא אין את יודעת מי את?, בתו של אברהם יצחק ויעקב, של שלשה הררי עולם! אין את יודעת מה עשית לכל אותם שנזדווגו (להרע) להם? משל למי שהיה רואה תולעת (בלילה) ועיניה נדמו לגחלת. רק בלילה היא כגחלת, יבוא בוקר ואתה רואה שאינו אלא תולעת". (פסקתא רבתי, לד/ד על הכתוב "אנכי מנחמכם")

"יתצא רוחו ישוב לאדמתו" - משל למה הדבר דומה, לנאד שהוא נפוח ומלא רוח ועומד בארץ. מי שהוא רואה אותו, מתיירא ממנו, סבור שהוא כלום. הגיע אצלו וראהו שהוא נאד ונגע בו ונפל, ויצא ממנו הרוח שמלאהו. אמר אותו האיש, מזה הייתי מתיירא? כך אמר הקב"ה, אין הבשר כלום - 'כל הבשר חציר'. כל רשעי עולם מחרפים ומגדפים, והן רוח. יצאה רוחם אבדו עשתונותיהם. ישראל, רצונכם בפרקליט (=מליץ יושר), שהוא עומד לעולם? בטחו בו בה' בכל עת, ואתם עומדים" (מדרש תהלים, קמו).

וכך כתב רש"י (לו, א): "הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן. הפחמי הזה תמה, אנה ייכנס כל הפשתן הזה? היה פקח אחד משיב לו: ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו". כך, יעקב ראה כל האלופים הכתובים לעשו (פרק ל"ו) תמה ואמר, מי יכול לכבוש את כולם? ... אלא ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם".

בספר "מוסרי מהר"י אייבשיץ" (עמ' קנט-קס, וכן הוא ב"יערות דבש", תחילת דרוש לסליחות קודם לר"ה שנת תק"ז, וכן הוא ב"בינה לעתים", תחילת דרוש י"ח) **שואל**: מפני מה התאמץ יוסף לצאת מן הבור, בכדי לשוב לא"י (ועשה לשר המשקים שליח לומר: "כי גונב גונבתי מארץ העברים") והרי בכך היה מסתכן שוב אצל אחיו? **ועוד**, הרי כמו שרשב"י השיג גדולות ונצורות בהיותו בהתבודדות במערה, כך המקום המוצלח ביותר עבור יוסף להתעמקות-מחשבות הרי הוא בבור, כדאי לו להשאר שם? **ועונה** על כך כי אמנם כן, אלא כל זאת איננו דומה להצלחה רוחנית הצפויה לו כאשר יחזור לארץ הקודש. ואפילו אם יסתכן, כדאי וכדאי לו הדבר. ויש להסתכן כדי לגור בא"י, וכדברי ה"כוזרי" בסוף ספרו. כן נראה לומר אודות חזרתו של יעקב לא"י. למרות שהוא היה עלול להסתכן שוב בבואו בעימות עם עשיו, כי כדאי לו להסתכן עבור מצות ישוב א"י.

אלא שיש עדיין לשאול, אם כן מפני מה השתהה יעקב עוד 6 שנים עבור הצלת רכושו? אלא שמבואר בסידור ר"י **עמדין** (דף יג) שמצוות א"י היא רק אם האדם מפרנס את עצמו, ולא שהוא מוטל על אחרים. (וכמ"ש בזה מפורש בתשב"ץ, תלמיד מהר"ם רוטנברג, ס"ק תקנ"ט, "ובלבד שיוכל להתפרנס שם". / ע"ע שו"ת מעיל צדקה, סוף סי' כ"ו, / שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' תנ"ד ס"ק יח). יעקב בודאי נהג באותה חסידות של ר' פנחס בן יאיר שלא ניזון אפילו מאביו (חולין ז. ע). אמנם לפני נישואיו יתכן שהסתפק בעשבא דדברא ועץ חרובין. אבל כעת שהתגדלה משפחתו ונתרבו עבדיו ניסה בדרך הטבע.

סיכום הדברים: יעקב הגיע למעלה נישָאָה של דבקות בה'. בכח ההתמסרות לה' ובזכות בטחונו הגדול בה' ניצול מכל פגע, עד שהגיע לכך כי דמות דיוקנו חקוקה על כסא הכבוד (ב"ר פב). וככל דברי הרמב"ם (במורה נבוכים חלק ג פרק נא. עיי"ש בסוף ההערה).